

De Nederlandse Rotogravure Maatschappij in foto's

In het jaar 2008 krijgt de drukkerijgeschiedenis speciaal aandacht, niet alleen in Leiden, als drukkersstad van formaat, maar ook landelijk. De redactie meende hierbij niet achter te kunnen blijven en als een erg onderbelicht bedrijf de NV Nederlands(ch)e Rotogravure Maatschappij als onderwerp te kiezen. Dit zo roemruchte bedrijf, waaraan in 2006 aandacht geschonken werd tijdens een donateursbijeenkomst van de Dirk van Eck-Stichting, verdient een boek zo dik als een dissertatie, uiteraard vol met de prachtigste kleurenfoto's van het geproduceerde drukwerk, maar dat kan de stichting niet in een oogwenk voor elkaar krijgen. Hier wordt dus slechts een fotoreportage geboden, in de hoop en verwachting dat later nog eens het ideale geschiedboek over dit bedrijf zal verschijnen. Daarom is ook de inleiding over het bedrijf beknopt gehouden.

De NV Ned. Rotogravure Mij. werd op 12 april 1913 ten overstaan van notaris H.M.A. Obreen opgericht door Albert Willem Frentzen, een kleinzoon van de roemruchte A.W. Sijthoff en zoon van de directeur van diens Uitgeversmaatschappij. Aanleiding was de wens om gebruik te maken van een nieuwe druktechniek, de raster-koper-diepdruk, beter bekend als de roto-gravure. Daarmee kon men mooiere en betere afbeeldingen maken. Met name de kwaliteit van de kleurendruk werd door de roto-gravuretechniek sterk verhoogd. Daarnaast kon men door deze nieuwe techniek ook nog eens sneller drukker. De roto-gravuretechniek al was in 1879 uitgevonden, maar de uitvinder had zijn procédé lang geheim gehouden. Pas in 1910 verscheen in Duitsland voor het eerst een (eenmalige) krantenuitgave, waarbij men er gebruik van maakte. Ongetwijfeld raakten de Sijthoffs en Frentzens er via

Duitsland mee bekend; deze families hadden daar veel relaties. Uitgeverij Sijthoff zag in ieder geval heel snel de grote mogelijkheden van deze techniek in.

De vader van A.W. Frentzen, de schoonzoon van A.W. Sijthoff, had met G.H. Sijthoff leiding gegeven aan de uitgeversactiviteiten van Sijthoff in Leiden, terwijl andere zonen van de oprichter in Den Haag, Rotterdam en Dordrecht dagbladen uitgaven. De oude Sijthoff had nog wel de algemene leiding over het bedrijf, vanaf 1886 vanuit het buitenland. In 1913 overleed A.W. Sijthoff en het bedrijf werd verdeeld onder de nakomelingen. G.H. Sijthoff kreeg het *Leidsch Dagblad*, A.W. Frentzen de andere uitgeveractiviteiten in Leiden.¹

Frentzen besloot voor de nieuwe rotogravuredrukkerij een aparte onderneming op te richten, waarschijnlijk om de risico's te spreiden. Daartoe werden in een voor f 35.000 aangekocht oud fabrieksgebouw aan het Galgewater 22 (voorheen de wolfabriek van Van Hartrop) de nieuwe machines geïnstalleerd en werd met dertien personeelsleden een start gemaakt. Een van de eerste tijdschriften die van de persen rolde, was de *Panorama*. Dit bleek meteen een schot in de roos en het bedrijf ontwikkelde zich snel. Wanneer uitsluitend naar het aantal personeelsleden gekeken wordt, zal dit blijken: van 22 in 1914 steeg dit naar 75 in 1923, 140 in 1933, 220 in 1938, 350 in 1951 en 630 in 1963. Omdat er onvoldoende vakkrachten te vinden waren, werden er in 1966 zelfs 25 Turkse hulpvakarbeiders in dienst genomen. Evenzo breidde het terrein zich uit; steeds meer panden in de omgeving werden aangekocht en vaak door het doorslaan van binnenmuren als pakhuis in gebruik genomen, tot er behoefte was om een groot nieuw gebouw op te trekken. Het machinepark groeide uiteraard mee en tal van bijkomende werkzaamheden (zoals alles wat met fotografie te maken had) breidden sterk uit in daartoe speciaal aangepaste of nieuwgebouwde onderkomens. Toen het complex aan het Galgewater-Weddesteeg-Noordeinde-Valkensteeg niet verder meer uitgebreid kon worden, bouwde het bedrijf in 1958 een grote loods voor onder meer papieropslag aan de Rooseveltstraat, en het kantoor vertrok in 1961 naar de panden Stationsweg 26 en 28.

Ook de productie vermenigvuldigde. Naast de *Panorama* en sinds 1921 *Cinema en Theater* verschenen nieuwe tijdschriften als *Wereldrevue*, damesweekblad *Eva*, omroepgids *Televizier* en het ANWB-ledenblad *De Kampioen*.

Ook werden dochtermaatschappijen opgericht, soms naar aanleiding van het drukken van ander dan het gewone tijdschriftenwerk. De meeste daarvan bestonden niet zo heel erg lang (een in 1922 opgerichte fabriek voor het bedrukken van behangselpapier 'Rowalto' ging al heel snel ter ziele), maar het maakte het bedrijf er wel ondoorzichtiger door. Per saldo draaide het bedrijf echter steeds zeer bevredigend.

De Rotogravuremaatschappij was een bijzonder geavanceerd bedrijf. Terwijl diverse Leidse bedrijven meer dan eens technici uit het buitenland moesten halen om machines te installeren en het personeel daarvoor te trainen, kwamen in de jaren dertig buitenlandse drukkers naar de Rotogravure in Leiden om er zelf deze moderne techniek te leren. In Amerika sprak men vol lof over 'the Leyden process'. Het bedrijf richtte ook zelf diepdrukkerijen in het buitenland op. Men zond ook vanuit Leiden monteurs naar het buitenland.² Overigens kwamen niet alle buitenlandse medewerkers in de jaren dertig als stagiair naar Leiden: onder hen waren ook diverse joodse vluchtelingen uit Duitsland, die door de toenmalige directeur Levisson aan werk werden geholpen. We weten dat onder meer uit de herinneringen van iemand die indertijd bij de Rotogravure werkte, maar later grote bekendheid zou verwerven als striptekenaar: Marten Toonder.³

In 1968 trad de Ned. Rotogravure Mij. toe tot het VNU-concern uit Haarlem. De directie van deze Verenigde Nederlandse Uitgeverijen reageerde op de problemen in Leiden door steeds meer productie naar Haarlem over te brengen, waar de NV Haarlemse Diepdrukindustrie nog capaciteit had. De in 1929 opgerichte eigen uitgeverij werd in 1971 opgeheven en overgeheveld. In september van dat jaar kwam de mededeling dat er zo'n 120 à 150 werknemers bedankt zouden worden, een ander deel moest in Haarlem gaan werken. Het Leidse en Haarlemse bedrijf werden samengesmolten tot de Nederlandse Rotogravure Maatschappij met als vestigingsplaats Haarlem. In februari 1973 werd de fabriek aan het Galgewater gesloten. Diverse Leidse medewerkers pendelden nog vele jaren dagelijks naar Haarlem. Hierna werden de panden grotendeels gesloopt en vervangen door nieuwe luxe appartementen.

Dankzij de inspanningen van de oud-werknemer Emiel van der Hoeven is nog heel wat archiefmateriaal gespaard gebleven van vernietiging en uiteindelijk terechtgekomen in het Gemeentearchief Leiden. Daar werd het in 2001

geïnteriseerd door P.U. van der Laaken. Veel foto's zijn in dit archief bewaard gebleven. Daarnaast beschikt de Dirk van Eck-Stichting ook over foto's van dit bedrijf; ook hiervan zijn er opgenomen.

DE REDACTIE

Noten

- 1 'Sijthoff-gebouw aan de Doezastraat verdient A-status', *Stielz* juni 1994, 4 en E.J. Weterings, 'Vertrek Rotogravure was een schok voor Leiden', *Stielz* november 2002, 4-6 en 20.
- 2 Gerard van der Harst, Leo Lucassen, *Nieuw in Leiden. Plaats en betekenis van vreemdelingen in een Hollandse stad (1918-1955)* (Leiden 1998) 36-37.
- 3 Van der Harst, Lucassen, *Nieuw in Leiden*, 61.

De oude wolfabriek van T.W. van Hartrop aan het Galgewater, die door A.W. Frentzen in 1913 werd aangekocht om er de Rotogravure in te vestigen. De schoorsteen duidt op de aanwezigheid van een stoommachine, maar vermoedelijk is die nooit door de Rotogravure gebruikt. De schoorsteen is ook al snel afgebroken.

Tijdens de verbouwing van 1929 werd een deel van het gebouwencomplex gesloopt, waardoor een speciaal doorkijkje op de Morspoortkazerne (links) en een deel van de Stadstimmerwerf zichtbaar werd.

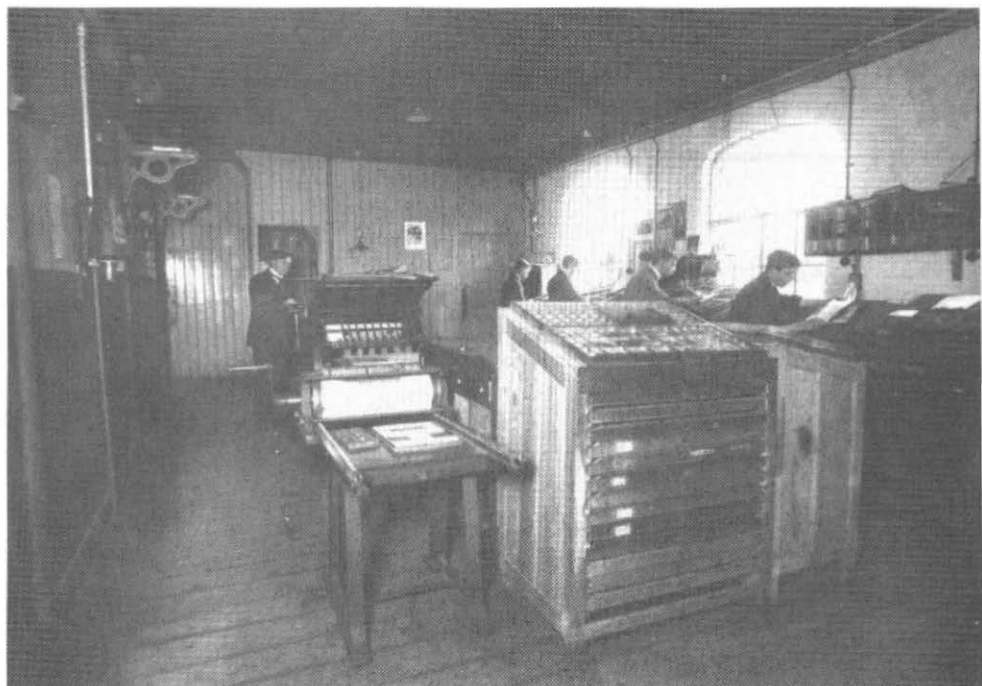
Na de verbouwing van 1929 was een deel van het gebouwencomplex aan het Galgewater van een min of meer uniforme voorgevel voorzien. Op de achtergrond is de Kweekschool voor Zeevaart te zien, met de zogenaamde Ziekenboeg aan de Weddesteeg. Het hek op de voorgrond is van de Stadstimmerwerf aan het Kort Galgewater.

De vleugel van de Rotogravure aan het Galgewater, met de driekleur in top. Voor het gebouw staan veel auto's; het was er altijd een komen en gaan. Dit is de situatie zoals die in de jaren zestig te zien was.

Het deel van de Rotogravure aan het Noordeinde, waar de uitgeverij gevestigd was. De foto dateert uit 1966. Hier was wel voldoende lichtinval, maar slechts één deur, zodat hier geen grote voorwerpen naar binnen of buiten konden worden gebracht. Het Noordeinde was daar trouwens ook te druk en smal voor.

Gezien de brede ramen met vermoedelijk gietijzeren traceringen, is dit een deel van de voormalige wolfabriek van Van Hartrop, die in 1929 gesloopt werd. Links staat een zogenaamde proefpers. Op deze machine werden afdrukken gemaakt, die dienden om het zetsel na te lezen op fouten.

Boekhouder Van Ees zittend voor zijn met papieren overladen bureau. De overige personeelsleden zijn vooral vrouwen. Erg ruim en licht ziet deze kamer er niet uit!

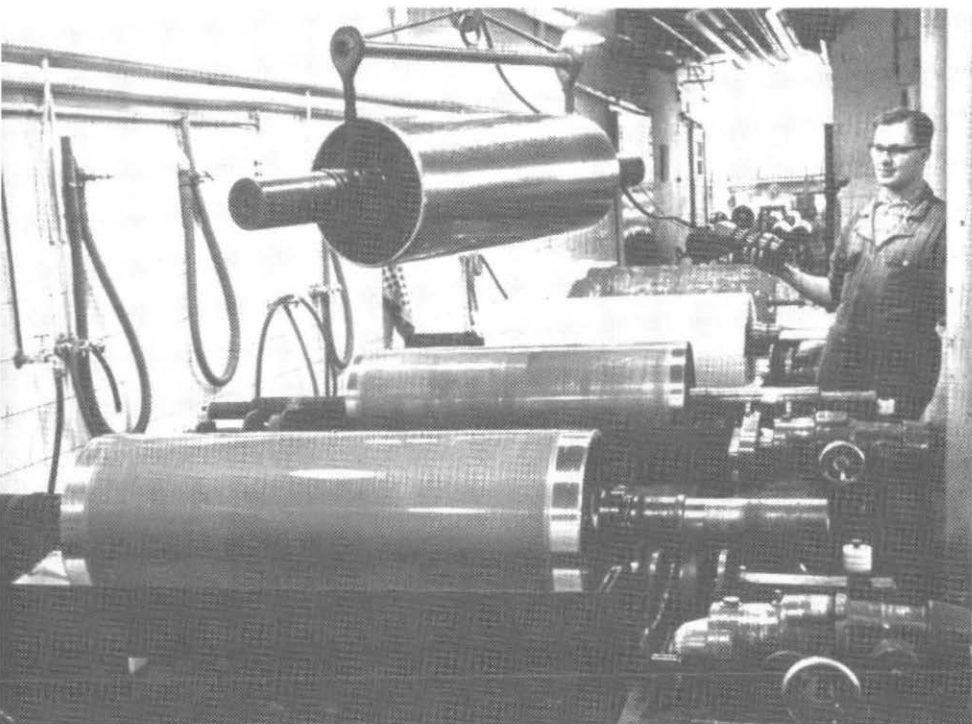
In zijn zo te zien wat donkere kantoor is directeur R. Levisson in bespreking, mogelijk over de nieuwbouwplannen waarvan rechts een grote plaat met de plattegrond van vóór 1929 te zien is. De wanden zijn als het ware overladen met staaltjes drukwerk.

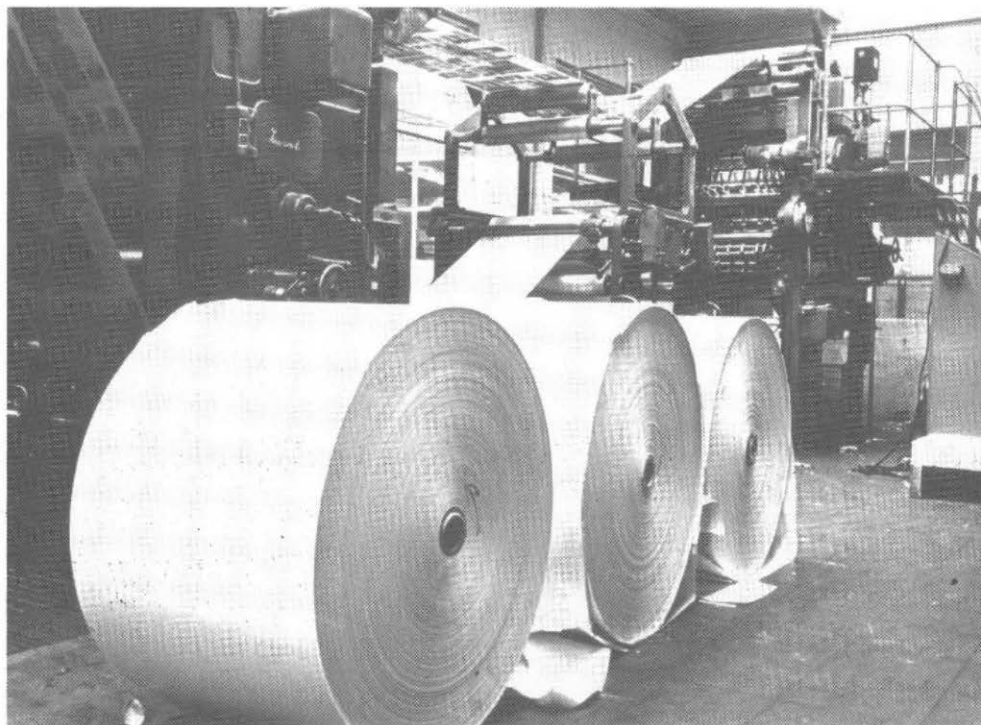
In een wel heel krappe en sombere ruimte worden de te reproduceren afbeeldingen bekeken en eventueel geretoucheerd of anderszins bewerkt. Wellicht is dit een van de vele huizen die na aankoop op eenvoudige wijze in gebruik werden genomen voor activiteiten ten behoeve van het bedrijf.

Het 25-jarig bestaan in 1938 leverde uiteraard een samenzijn van directie, personeel en commissarissen op. Hier wordt directeur R. Levisson toegesproken.

De cilinders waren een zeer belangrijk onderdeel van de drukpersen. Het onderhoud daaraan was dan ook een uiterst nauwgezet werk. Ook het regelmatig schoonmaken luisterde heel nauw.

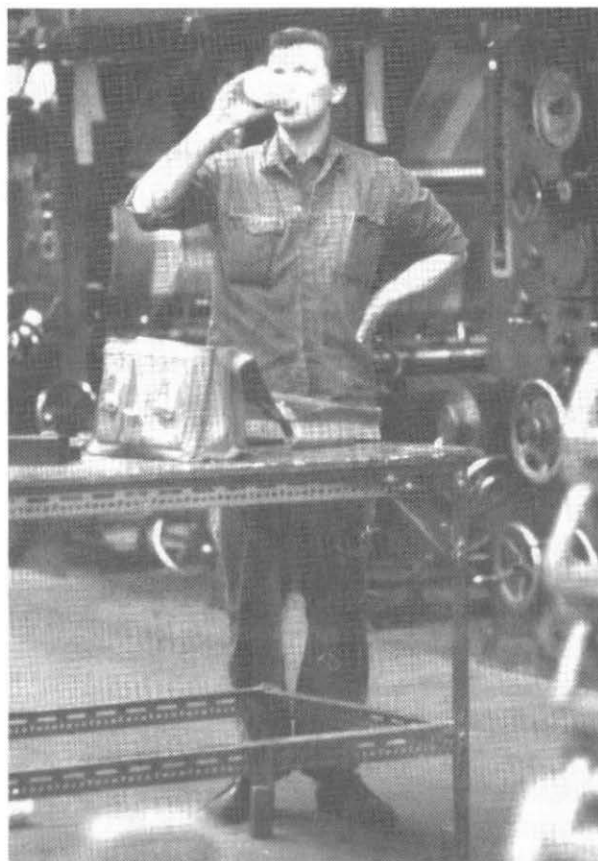

Met het groter worden van de drukpersen en de oplagen werden ook de rollen papier steeds groter, zwaarder en onhandelbaarder. Vooral de aanvoer over water werd moeilijker. Daarom werd in de Rooseveltstraat een magazijn gebouwd.

Een aantal werknemers op de kiek op een binnenplaats waar de verschillen in metselwerk duidelijk maken dat er nieuwe deuren en een ventilatierooster later aangebracht zijn. Opvallend is dat van de geportretteerden slechts twee vrouw zijn en dat er veel jonge gastarbeiders tussen zitten.

Rechts achter: Cor Stokkermans, drukkerij, Wim Bierman (voorover gebogen), bedrijfsleiding, Theo Akerboom, expeditie en bandeer, en zuster E.E.M. Vlek of Meeuse. Gehurkt voor, tweede van rechts: Henk Vinkesteyn.
 Staand achter, derde van links: J.H. ter Horst, hoofd personeelszaken.

Wie met lood (of chemicaliën) omging, liep het risico ermee besmet te worden, en als een soort 'tegengif' moesten de werknemers vooral melk drinken. Hier wordt tussendoor even snel een slok genomen.